

ВЕСЕЛИН КОНАТАР

Факултет безбедности

Београд

НАЂА КОНАТАР

Правни факултет

Нови Сад

УДК 355.01:355.3

Оригиналан научни рад

Примљен: 03.02.2016

Одобен: 15.02.2016

Страна: 541-557

ИСЛЕЂИВАЊЕ УЗ ПРИМЕНУ ТОРТУРЕ КАО МЕТОД ПРИКУПЉАЊА ОБАВЕШТАЈНИХ ПОДАТАКА

Сажетак: Прикупљање обавештајних података од и путем људских извора (Human Intelligence Collection - ХУМИНТ), упркос широким и легалним могућностима које омогућавају ОСИНТ (Open Source Intelligence - прикупљање обавештајних података из отворених извора) и ТЕЦХИНТ (Technical Intelligence – прикупљање обавештајних података путем техничких средстава), остаје један од најважнијих метода рада обавештајних служби с обзиром да представља најпоузданији начин прибављања информација о мотивима, намерама, тајним плановима, опцијама и одлукама које се желе држати у тајности.

Део ХУМИНТ активности представља и насилно ислеђивање, метод који у ери метастирајућег тероризма доживљава нову ренесансу упркос великим етичким дилемама, сумњивој ефикасности и штети коју наноси не само испитиваном (агенту, заробљенику, пребегу, избеглици, терористи итд) већ и онима који је практикују и одобравају.

Полазећи од природе савремених безбедносних изазова, ризика и претњи, те напора који се чине у смеру интитуционализације насилних метода у прикупљању података од људских извора, у раду ћемо анализирати разлоге због којих је овакав метод прикупљања обавештајних информација неприхватљив без обзира на висину улога или вредност која може бити заштићена.

Кључне речи: ХУМИНТ, обавештајне службе, ислеђивање, насиље, тортура

Увод

ХУМИНТ активности подразумевају различите облике прикупљања обавештајних информација од и посредством људских извора у које се сврстава и иследни метод. Облици ислеђивања различитих категорија лица интересантних са аспекта обавештајног рада (емиграната, пребега, страних агената, ратних заробљеника, екстремиста, терориста итд.) могу бити са или без употребе физичке присиле, што, како савремена пракса показује, све мање зависи од демократских капацитета са којима располаже држава којој обавештајна служба припада. У прилог тези да је тортурисање и даље присутно као негатив-

вно наслеђе, Хенри Шу пише: „Ништа се није променило. Тело и даље дрхти као што је дрхтало пре него што је основан Рим и касније, у двадесетом веку и пре и после Христа. Тортуре су управо оно што су биле, само се земља сузила, а што год да се одвија, звучи као да је само удаљен простор” (Џу, 2008: 43).

Природа савремених безбедносних изазова, ризика и претњи све више намеће потребу за повратак на древне методе прикупљање података, што је поново актуелизовало ислеђивање уз примену тортуре упркос томе што ни један од међународно-правних инструмената не именује изузетке у којима би прикупљање података на овај начин било допуштено, нити дозвољава коришћење података добијених применом насилних метода.

Имајући у виду комплексност задатака које диктира потреба очувања националне безбедност, те захтеве који се односе на поштовање људских права нека од основних питања на која савремена демократија треба да одговори пре свега се тичу моралне оправданости тактика којима се дерогирају демократске вредности, као и разрешавање дилеме - да ли се треба придржавати високих етичких стандарда чак и против оних који их сами не поштују. Подсетимо се да је скоро истоветна питања, само знатно раније, постављао и Карл Фридрих (Carl Friedrich) у својој студији о држави: „... ако непријатељ који не признаје вредност закона и моралног реда прети опстанку уставног поретка, шта треба да ради бранилац уставног поретка? Колико далеко он може да иде у кршењу норми ... које се очекује да поштује?” (Friedrich, 1957: 65-66).

Настојећи да образложимо да је примена насиља у ХУМИНТ операцијама неприхватљива у наставку ћемо разматрати три врсте разлога који иду у прилог оваквом ставу: практичне, законске и моралне.

Ефикасност ислеђивања уз примену тортуре

У Приручнику за обавештајне професионалце СССР-а мучење се описује као усмерено агресивно деловање на индивидуу с циљем наношења јаког физичког или психичког бола у циљу добијања информација, ломљења човекове воље или кажњавања (Ронин, 2009: 151). Ово подразумева дозволу за коришћење силе и екстремних техника испитивања, укључујући и оне које изазивају акутни бол и страх (Don Van, 2003: 1А). Дакле, „тортура је институција”, а институционализована тортура захтева жртве, посебне алате, технике, као и бирократију са поузданим стручњацима,¹ и није нешто што избија изненада и без размишљања већ као последица тумачења и одлука (Svensen и Laš, 2006: 134).

Насиље у ХУМИНТ операцијама има за циљ да жртви (објекту мучења), која има способност да осећа, умишљајно нанесе нежељену штету или бол због одбијања да сарађује, односно добровољно преда тражене информације.

---

¹ „Тортура није за аматере – успешни мучитељи треба да буду стварни професионалци, а нико не постаје професионалац преко ноћи. У најмању руку, морају се практиковати – можда вршити истраживања, бити под менторством још искуснијих. Укратко, за тортуру треба бирократија, са шегртима и стручњацима, оне врсте коју тортура чињенично увек има. Торквемада није био независни консултант. Тортура је институција” (Arrigo, 204: 543).

Технике и алати који се при томе користе бол чине „стварном физичком чињеницом” (Onuf, 2009: 28), дизајниран тако да са протоком времена може да утиче на аутономију жртве у толикој мери да постане потпуно зависна од воље ислеђивача (мучитеља) а не сопствене. Из тих разлога Вилијем Џонсон оцењује да је ислеђивање „прљав посао” који треба поверавати само људима најчистијег карактера, те да било ко са „садистичким склоностима не треба да буде у овом послу” (Johnson, 1986: 104). Избор техника и алата зависи како од специфичности ситуације, културолошких разлика, тако и искуства ислеђивача. Ислеђивачи могу да буду обучени да раде свој посао са професионалном ефикасношћу и емоционалном дистанцом, знајући да емпатија може да буде врста манипулативног оруђа (Arrigo, 2004: 543). То значи да „успешни мучитељи морају избегавати симпатију и емпатију, или ће поступати прелако. Али, они такође морају избегавати љутњу и окрутност, или ће поступати претешко и само учинити жртву безосећајном, или је довести до растројства, те неће дознати ништа корисно за спречавање катастрофе” (Ибид).

Емпиријско питање да ли је тортура поуздана ислеђивачка техника одувек је изазивало моралне дилеме. Ако није, зашто је и данас у употреби у ХУМИНТ операцијама? Дилему у вези са питањем највећим делом разрешава *Приручник ЦИА за испитивање*, који даје следећи одговор: „Интензиван бол ће вероватно дати лажна признања као начин да се избегне даља неугодност”.² Због тога су америчка војска и Федерални истражни биро – ФБИ деценијама своје иследнике/испитиваче учили да тортура није делотворна при извлачењу истинитих изјава.³ То су показали и експерименти са добровољцима који су се налазили у ситуацији сличној оној у којој су се налазили притвореници осумњичени за тероризам након 11. септембра 2001. године. Експериментима је доказано да значајан губитак меморије и сугестивности код притворених лица може да се појави већ после 48 часова, што значи да су изјаве које је притворени дао подвргнут таквом третману вероватно непоуздане и заваравалуће чак и ако у том тренутку они желе да сарађују са особама које их ислеђују.⁴ Такође, у истом Приручнику ЦИА за испитивање се додаје да физичка принуда, депривација чула⁵ и вербалне претње понекад могу да буду делотворне методе против непокорних субјекта,⁶ да би већ у наставку тврдили да ће „већина људи

² Kubark CounterIntelligence Interrogation, p. 94.

<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB27/docs/doc01.pdf>. (Консултовано 30/6/2013.)

³ U.S. Army. (2006). *Field Manual (FM) 34-52: Intelligence Interrogation* (1992), pp. 1-8, и *FM 2-22.3: Human Intelligence Collector Operations*, pp. 5-21.

⁴ www.bbc.co.uk/sn/tvradio/programmes/horizon/broadband/tx/isolation/ (приступљено 30/6/2013); „Alone in the Dark”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/7199769.stm?source=gss. (приступљено 30/6/2013.)

⁵ Сензорна депривација представља психофизиолошки метод изучавања ефеката чулне изолованости. Ти ефекти се разликују: зависно од претходног стања субјекта, његове претходне припреме, дужине трајања експеримента. Запажене промене: а) поремећаји у процени времена и ритму биолошких циклуса; б) поремећаји у опажању геометријских облика, дезоријентација, понекад и халуцинације; ц) опадање интелектуалних способности; д) тешко афективно стање с раздражљивошћу, анксиозношћу и сугестабилношћу (Pogo, 1990: 594).

⁶ KUBARK Counterintelligence Interrogation, pp. 82–94.

<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB27/docs/doc01.pdf>. (приступљено 30/6/2013.)

која буде подвргнута присилним процедурама проговорити и обично открити неку информацију коју на други начин не би открили” (Hinkle, 1961: 83). Наравно, „сламање” нечије воље увредљивним речима и делима (нпр. гурање главе у суд са фекалијама, батинање, силовање итд) (Ронин, 2009: 152), како би престао да се опире не значи да је све што каже после тога истинито. Што је ситуација алармантнија (као у примеру са „бомбом која откуцава”) исслеђиваном ће се тренутно нанети велики бол, а што је бол већи већа је и могућност да исслеђивани каже било шта (укључујући и лажи) што би могло да га застави.

У прилог тврдњи да примена тортуре даје резултате Марк Бауден (Mark Bowden) износи пример да је тортуре омогућила либанским и официрима ЦИА да идентификују нападача на америчку амбасаду у Бејруту 1983. године (Bowden, 2003:51-76). Слично Баудену, амерички председник Џорџ Буш-млађи пише да су применом тортуре над Абу Забејдом спречени нови терористички напади на САД после 11. септембра 2001. године, о чему у својим мемоарима каже: „Стручњаци из ЦИА су изнели списак техника испитивања које су се разликовале од оних којима се Забејди успешно одупро. ... Медицинско особље ће бити присутно да гарантује да Забејди неће бити ментално или физички повређен. ... Прегледао сам списак техника за испитивање. Постојале су две за које сам мислио да су претеране, иако су биле законите. Наредио сам ЦИА да их не примењује. Друга техника је била потапање у воду, поступак симулираног дављења. Нема сумње да је поступак био суров, али медицински стручњаци су потврдили ЦИА да не оставља трајне последице. ... Више бих волео да смо могли добити информације на други начин. Али избор између безбедности и моралних вредности је био стваран. ... Нове технике су се показале веома ефикасним. Забејди је открио велики број информација о структури и операцијама Ал Каиде” (Виш, 2011: 175-176). Да заштита безбедности треба да има примат над очувањем моралних вредности види се и из изјаве Џорџа Кенана: „Влада је извршилац а не послодавац. Њена првенствена обавеза су интереси националног друштва које представља... његова војна безбедност, интегритет његовог политичког живота и благостање његових грађана. Ове потребе немају морални квалитет. То су неминовности самог постојања државе, те се стога не могу класификовати као „добре” или „лоше” (Amstuk, 2008: 13).

Да су екстремне технике исслеђивања делотворне потврђује у свом интервјуу *BBC*-у бивши шеф енглеске обавештајне службе МИ6 (Secret Intelligence Service) Џон Сојерс (John Sawers), који сведочи да су након терористичких напада Ал Каиде на САД 11. септембра 2001. године, захваљујући подацима добијеним на овај начин спасени бројни људски живот (Merill, Hanning, Leftly и Clark, 2015).⁷ Такође, у прилог ставу да се применом тортуре може доћи до поузданих података Алан Дершовиц (Alan Dershowitz), заговорник принуде у екстремним ситуацијама, наводи: „Трагична реалност је да тор-

---

⁷ <http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/revealed-how-torture-was-used-to-foil-algaeda-plot-to-bomb-two-airlines-17minutes-before-explosion-10077722.html>. (Приступљено 02/03/2015).

тура некада делује, мада би многи људи волели да није тако. Постоје бројни примери како је примена тортуре .... довела до прибављања истините информације која је била неопходна да се спречи наношење штете цивилима. Washington Post износи случај из 1995. године у којем се каже како су филипинске власти мучиле терористу који је одао информацију која је довела до открића плана о атентату на папу и плана за рушење једанаест комерцијалних авиона са око 4000 путника у Пацифик. ... Управо због тога што тортура некада делује и може да предупреди веће катастрофе америчка влада понекад „изручује” осумњичене за тероризам нацијама као што су Египат и Јордан” (Dershowitz, 2002: 137; Slater, 2006: 202). Залажући се да обавештајни персонал од суда добије „дозволу за мучење” пре примене тортуре над осумњиченим, Дершовиц сматра да би ово праксу тортуре, која је по њему неизбежна, учинило поузданијом и ређом (Slater, 2006: 202).

Сличан став према тортури дели и Чарлс Краутхамер, бивши члан Савета за биоетику председника Џорџа В. Буша, који предлаже да: „Ако и мало верујете да ће вам вешање неког човека за палце обезбедити информацију која ће спасити милион људи онда не само да је допуштиво обесити злочинца за палац, већ је то и морална дужност...” (Goldman, 2010: 172-191). Уочава се да Краутхамеров критеријум „ако и мало верујете” представља политичку реторику која је кроз историју често коришћена да се рационализују убиства и тортуре, док хипотетички случај „спасавања милиона људи” (на којима инсистирају скоро сви заговорници тортуре) не само да онемогућава планирање стварних случајева, већ доприноси разарању свих табуа против тортуре.

Тезу о оправданости примене тортуре према терористима адвокат Ендрју Меккарти (Andrew McCarthy) брани следећим речима: „Нажалост, фанатици који су инспирисани исламском милитантношћу и жељом да се жртвују у самоубилачким нападима највероватније неће делити своје тајне под релативно благим притисцима” (McCarthy, 2004: 17). Када је реч о терористима и Мајкл Мур подржава да је допуштиво да се такве особе тортуришу као средство да се спречи смрт или повреда других (Moore, 2008:175). Други прагматични правници, као што су Мајкл Игњатијев и Алан Дершовиц, такође указују на потребу развоја правних и регулаторних механизма којима би се тортура барем делимично легализовала (Ignatieff, 2004; Bowden 2003; Kerhner 2005).

Тврдња да се применом тортуре може доћи до поузданих информација изискује одговор на питање које се рађа из новог проблема – који су то механизми који могу гарантовати да и потпуно невине особе, као што пракса недвосмислено потврђује, не могу постати жртве злостављања, о чему нпр. убедљиво говори иследник Тони Лагуранис (Lagouranis Tony) на основу личног искуства опседнутошћу да доминира над притвореницима у Ираку. У свом сведочењу Лагуранис наводи: „Када једном прихватимо да било који затвореник може да зна информације које могу да спасу животе радо ћемо да употребимо било које оруђе из нашег асортимана на било коме. Ово је резултирало ширењем структуре људи који могу да буду мучени. Сада су ту спадали и људи који су били покупљени због испитивања али нису били оптужени да су побуњеници; људи који су покупљени случајно, по осећају; људи против којих

нисмо имали никаквог чврстог доказа, а укључивало је и родбину наших стварних мета... Проширивање тортуре на ове групе схватао сам као природно и неизбежно. У то време једва да сам и примећивао да се то дешавало” (Lagou-ranis и Mikaelian, 2007: 40-47; White, 2005: A16; Blumenfeld, 2007: A1).

Дакле, прихватајући као веродостојне изјаве да се у неким случајевима показало да су подаци добијени применом тортуре помогли да се спасу невине жртве то ипак није довољно јак аргумент за њену легализацију у ХУМИНТ операцијама. Легализација овог метода значила би да мучењу могу бити подвргнути сви за које обавештајне службе, које нису безгрешне, сматрају да могу поседовати тражену информацију. Наравно, то такође подразумева да сви ислеђивани над којима се примењује тортуре могу изговорити лажи (као што смо видели из напред наведеног приручника ЦИА) како би је обуставили. Шта радити у случајевима када се утврди да је жртва предала лажну информацију? Треба ли је поново мучити како би порекла претходно изнуђене лажи и у следећем кругу мучења рекла истину (коју можда не зна)? Где би био крај таквом ислеђивању? Осим тога, превише је ризичних ситуација да би се допуштање злостављања само у „изузетним случајевима” обавештајне службе (и њихове владе) на њима зауставиле.

Законска ограничења присилног испитивања

Ниједан од међународних правних инструмената не именује изузетке у којима би злостављање било допуштено иако се могу претпоставити случајеви у којима би прибављање важних података принудом могло спасити животе недужних. Савремени међународни споразуми забрањују тортуре, као и свако нехумано и деградирајуће понашање према рационалним особама. Конвенција УН (1984) против тортуре и другог окрутног, нехуманог или деградирајућег понашања или кажњавања је јасна, разумна и апсолутна. Овом Конвенцијом мучење се дефинише као: „... било који начин којим се некој особи намерно наноси снажан бол или патња, физичка или душевна, у сврху прибављања података или признања од те или неке друге особе; којим се таква особа кажњава за дело које је починила она или нека друга особа или за које се сумњичи; као и било какав чин застрашивања, када бол или патњу наноси или њихово наносење подстиче лице у јавној служби или нека друга особа која делује у службеном својству. То не обухвата бол или патњу која произилази из законских санкција и која је њима својствена или узгредна.”⁸ Дакле, овде видимо три различите врсте мучења одређених према сврси: а) у циљу прибављања података или признања, б) кажњавања, и ц) застрашивања. Код кажњавања и ислеђивања сврха и мета се поклапају – жртва је мета. Код застрашивања, сврха је утицај на друге људе, тј. на оне који би из самог чина тортуре требало да закључе да могу бити потенцијалне жртве.

---

⁸ Конвенција против мучења и осталог окрутног нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања. G.A. Rez. 39/46, 39 U.N.G.A.O.R, U.N. Doc. A/39/51, (jun 1986 god.) (Born и Li., 2005). *Postizanje odgovornosti u obaveštajnoj delatnosti: Pravni standardi i najbolji način nadzora obaveštajnih službi*. Oslo: Ženevski centar za demokratski nadzor nad oružanim snagama, стр. 62.

Апсолутна природа забране мучења проистиче и из Копенхашког документа (1990), у коме се наглашава да се: „... не може позвати ни на какве изузетне околности ни на ратно стање ни стање ратне опасности, унутрашњу политичку нестабилност или другу јавну опасност као оправдање за мучење.”⁹ Према Европској конвенцији о људским правима (1950) забрана мучења се не може суспендовати чак ни у случају рата или неког другог ванредног стања у држави. Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године (члан 7) прописује да је мучење забрањено и у случајевима када је у држави заведено ванредно стање, док Конвенција УН против мучења и другог окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања још наглашава: ванредне околности ма које врсте, било рат или ратна опасност, унутрашња политичка нестабилност или какво друго ванредно стање у држави не могу бити оправдање мучењу. Произилази да не постоје никакве околности у којима би државе могле да се оглуше о ту обавезу или да је ограниче чак ни у време рата или у другим ванредним ситуацијама које угрожавају живот нације и које могу оправдати суспензију или ограничења неких других права.¹⁰

У складу са наведеном Конвенцијом Друштво судија Немачке (Deutscher Richterbund) поводом случаја „Дашнер” у саопштењу за медије износи следећи став: „Сваки вид силе, па и претња силом којом се покушава изнудити исказ од окривљеног је забрањен... Никаква релативизација те забране, укључујући и ону која се предлаже за „ванредне околности”, не долази у обзир” (Roksin, 2008:8). Поред Друштва судија и немачки адвокати су јединствени у ставу да – претња да ће бити употребљена сила никад не може бити допуштена (Ибид).

Из наведеног се закључује да не постоје ситуације у којима може бити изузетака када је у питању забрана тортуре, па чак ни у околностима када обавештајни службеници оправдано сумњају да осумњичени поседује информацију која би могла спречити губитак невиних живота. Наведене обавезе које су одраз међународног права из области људских права и одредбе у вези са забраном мучења и сличним питањима јављају се и у другим међународним документима: Истанбулској повељи (1990)¹¹; Европској конвенцији о људским правима и слободама (1950); Европској конвенцији о спречавању мучења, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања (1987); све четири Же-

⁹ *Borba protiv mučenja: Iskustva OSCE-a*. Варшава: OSCE/ODIHR, 2009, стр. 9.

www.osce.org/odihr. (Пристапљено, 15/10/2012); “Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE” (Dokument o sastanku Konferencije OSCE-a o ljudskoj dimenziji u Kopenhagenu), internet stranica OSCE-a, < http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf >.

¹⁰ Члан 4. Међународне повеље о грађанским политичким правима, члан 15. Европске повеље о људским правима и члан 27. Америчке конвенције о људским правима пружају могућност, у неким изузетно строго дефинисаним околностима, да државе дерогирају своје специфичне обавезе у мери која је строго примерена ванредности ситуације. Није дозвољено никакво дерогирање када је реч о оним члановима који се односе на забрану тортуре и суровог, нечовечног или деградирајућег поступања или кажњавања. Афричка повеља не садржи клаузулу о ванредном стању, па стога не дозвољава ни ту врсту дерогирања.

¹¹ „*Istanbul Document 1999*”, internet stranica OSCE-a, www.osce.org/documents/mcs/1999/11/4050_en.pdf. (пристапљено 15/7/2013).

невске конвенције, укључујући и одредбе о тешким кршењима хуманитарног права и у додатним протоколима (1977),¹² Америчкој конвенцији о људским правима (1978), Афричкој повељи о људским правима и правима народа (1981). Поред тога, Римски статут Међународног кривичног суда прописује да мучење може да представља злочин против човечности из међународног права када су испуњени одређени услови. Додатни механизам контроле представља и канцеларија Специјалног известиоца УН о мучењима коју је формирала Комисија УН за људска права 1985. године. Коначно, постоји и одређени број правно необавезујућих смерница, препорука и кодекса понашања које су издале УН, а које садрже релевантне одредбе и примењују се на одређене групе (нпр. службенике који раде на примени закона) или посебне ситуације (нпр. места где се држе особе лишене слободе).

Очигледно је да су ретки случајеви у праву да је нека забрана поновљена у тако великом броју докумената. Ипак, неки од аутора држе да у сваком конкретном случају треба сагледати ситуацију у целини те да се у одређеним констелацијама не може говорити о повреди људског достојанства ислеђиваног, а ако постоји његова заштита нема превагу у односу на захтеве националне безбедности.

Иако су САД потписале и ратификовале Конвенцију о забрани мучења адвокати администрације Џорџа Буша-млађег изразили су мишљење да ЦИА може легално да користи технику потапања у воду „под одређеним околностима” у циљу ислеђивања осумњичених за тероризам (Eggen, 2003a:A3; Eggen, 2003b:A3; Mark, 2008:A1). Поред тога, неки правни саветници администрације су тврдили да се члан 3. Женевске конвенције (којим се забрањује тортура и нехумано понашање) не може односити на осумњичене припаднике Ал Каиде. То је за резултат имало да неке од техника испитивања које су раније сматране незаконитим, као што су: довођење у стресно стање, онемогућавање сна, шамарање, одузимање одеће, излагање хладноћи, потапање у воду, претње смрћу итд., сада буду одобрене од стране виших америчких званичника. Један од правника у затвору Гвантанамо, где су се налазили осумњичени припадници Ал Каиде, у меморандуму из октобра 2002. године предлаже да би оштре технике испитивања требало сматрати „легално дозвољеним ... јер постоји легитимни циљ владе да прибави информације које су потребне а које поседују ухапшени на којима се ове методе примењују” (Eggen, 2003a:A3; Mark, 2008:A1). Следи да уколико иследници сматрају да осумњичени поседује информацију то може бити довољно убедљив разлог да се занемари чињеница да ће ухапшени намерно бити подвргнут патњи. МекКарти сматра да је то у супротности са америчким законом који категорички забрањује све облике тортуре без изузетка, па и када је у питању испитивање од стране обавештајних служби (McCarthy, 2004:22). У једној од студија (из 1999. године) која се односи на најважније законе и уговоре САД се каже: „Сваки чин тортуре који се

---

¹² Члан 12 и 50 Женевске конвенције I; члан 12 и 51 Женевске конвенције II; члан 13, 14, 87 и 130 Женевске конвенције III; члан 27, 32 и 147 женевске конвенције IV; члан 75 Додатног протокола 1, и члан 4 Додатног протокола 2.

сматра таквим на основу Конвенције о тортури је криминални деликт по закону САД. Ни један службеник федералне, државне или локалне владе, цивилни или војни, нема овлашћења да учини или да натера некога другог да примени тортуру ... или неко друго окрутно, нехумано или деградирајуће понашање ... (чак ни за време „ванредног стања”).¹³ Међутим, оно што је посебно интересантно је да иста студија садржи став који говори да федерални закони не морају да се примењују на америчке центре за притвор који се налазе ван територије САД (Sofaer, 2005:11).¹⁴ Ово је било упутство да се многи осумњичени за тероризам ислеђују у Гвантанамо заливу у Куби, ваздухопловној бази Баграм у Авганистану и тајним ЦИА центрима за притвор, иако се употреба наведених локација у циљу избегавања америчких закона јасно коси са усвојеном Конвенцијом о тортури (Foot, 2006:138-141). Тек 2006. године одлуком врховног суда САД у случају „Хамден против Рамсфелда” Бела кућа је прихватила да се Конвенција о тортури и члан 3. Женевске конвенције примене и на сукоб са Ал Каидом и да било ко заточен од стране САД, независно од места, не сме бити подвргнут окрутном, нехуманом или деградирајућем третману (Brinkley, 2005:A1; Shane, 2006:A20). Као резултат тога уследила је ревизија *Војног приручника ФМ 2-22.3: Операције прикупљања информација* (који се појавио 2006. године), узимајући у обзир важност придржавања Женевске конвенције и Закона о понашању према притворенима не само када се испитује непријатељски затвореник у условима рата, већ и када се испитују осумњичени за побуну и тероризам (у приручнику означени као „незаконити непријатељски борци”). Нови приручник предвиђа и могућност законског гоњења по *Јединственом закону војне правде* (UCMJ) због окрутности, напада итд.¹⁵ Иако се Приручник ФМ 2-22.3 експлицитно не позива на Конвенцију о тортури његови чланови су у највећем делу у сагласности са конвенцијом. С обзиром на сцене пребијања људи, сексуалног понижавања, застрашивања псима итд., које су се дешавале у Абу Грайбу и другим затворима где је ЦИА држала заточенике, Приручником ФМ 2-22.3 се посебно забрањује следеће: „... присиљавање притвореног да буде го, извођење сексуалног чина или сексуалног малтретирања; стављање капуљаче или вреће преко главе притвореника; коришћење лепљиве траке преко очију; батињање, електрошокови, наношење опекотина или другог облика физичког бола; потапање у воду; застрашивање војним псима; излагање хипотермији или наношење повреда топлотом; извођење лажних егзекуција, лишавање притвореног потребне хране, воде или медицинске бриге.”¹⁶ Међутим, упркос томе што је највећим делом у складу са одредбама Конвенције о тортури неке од техника које се налазе у Приручнику ФМ 2-22.3 су у нескладу са духом Женевске конвенције и Конвенције о тортури. На пример, лишавање сна - које може да дезоријентише издржљивог човека - очигледно је дозвољено овим приручником у оквиру одређених граница: притвореном се

¹³ U.S. report to the UN Committee on Torture, quoted in Association of the Bar of the City of New York, „Human Rights Standards Applicable to the United States’ Interrogation of Detainees”, 2003, p. 70.

¹⁴ “Human Rights Standards Applicable to the United States’ Interrogation of Detainees,” p. 11.

¹⁵ FM 2-22.3: Human Intelligence Collector Operations, 2006, pp. vi-viii, 5-21.

¹⁶ *Ибид.*

мора дозволити бар четири сата непрекидног сна у току 24 часа (Luban, 2005: B1). Оно што изазива забринутост је недефинисаност времена током којег се ово може легитимно примењивати, с обзиром да неки извештаји говоре да су притворени подвргавани двадесетчетворочасовном испитивању много седмица за редом.

Још једна од техника која се у Приручнику ФМ 2-22.3 дозвољава назива се „Изазивање страха”. Страх који постоји код испитиваног се продубљује или смањује зависно од степена сарадње. Приручник упозорава да ХУМИНТ испитивач мора да буде крајње опрезан, да не прети и не присиљава извор јер може прекршити Јединствени закон војне правде.¹⁷ Међутим, ово је са етичког становишта веома дискутабилно јер линија између „изазивања страха” и претње (заstraшивања) може бити веома танка. Друго, модерни појам злостављања (мучења) обухвата „свако наношење јаког телесног или душевног бола или патње”, због чега душевно злостављање спада у мучење у техничком смислу. Али, Херцберг (Herzberg) је мишљења да страх од телесног злостављања које је стављено у изглед никада не може бити окарактерисан као душевни бол, односно као душевна патња, јер заstraшено лице може да да исказ који се од њега тражи и тиме зло стављено у изглед избегне (Roksin, 2008:20). Заstraшено лице не даје исказ зато што осећа некакав душевни бол већ из страха од припређеног му. Због тога је, према Роксину, непобитно да је такав „покретачки” страх по правилу велика душевна патња (Ибид). Даље, како Роксин сматра, концепција по којој би било дозвољено претити силом али не и употребити силу у циљу прибављања исказа помало је бесмислена, некорисна, јер „претња телесним злостављањем не може подстаћи учиниоца да проговори ако он зна да до телесног злостављања које му је стављено у изглед не сме доћи” (Ибид).

Поред технике „Изазивања страха”, приручник ЦИА препоручује технику под називом „Доле са поносом и егом”, не квалификујући је као тортуру јер сматра да нису тог нивоа да наносе озбиљан бол или патњу. Ипак, сам назив упућује на то да се може квалификовати као нехуман и деградирајући поступак како по Женевској конвенцији тако и по Конвенцији о спречавању тортуре.

Под хипотетичком претпоставком да не постоји јасна законска регулатива која забрањује примену тортуре, морална дилема у вези са њеном применом може се решити и кроз одговор на питање – да ли је морално право да се не буде мучен апсолутно?

Да ли је морално право да се не буде мучен апсолутно?

Тортура и други окрутни и нехумани поступци увек имају заједничке карактеристике које се огледају у: намерном наношењу патње другој особи; примени без сагласности те (мучене) особе; и радњама које нису замишљене

---

¹⁷ Ибид, pp. 8-10.

да чине добро тој (мученој) особи. Друга карактеристика – несагласност мучене особе – је најважнија за разликовање окрутних и нехуманих од болних медицинских третмана којима се људи могу добровољно подврћи из разних разлога. Свака радња коју карактеришу сва три наведена услова је *prima facie* неморална, јер су јасно у супротности са моралним принципима који су основа сваке озбиљне нормативне теорије: саосећањем или бригом за добробит других (у шта спада неповређивање или „нечињење штете“) и поштовањем људске аутономије, достојанства и једнакости. Према томе, право да се не буде мучен је међу најосновнијим људским правима и, као што многи аутори тврде, важније и од права да се не буде убијен (Shue, 1978; Sussman, 2005:1-33; Dixon, 1988:141-163). Када би морално право неизлагања тортури било апсолутно онда не би могло да буде ни легитимних изузетака правила против torture. Овај етички приступ се налази у Женевској конвенцији и Конвенцији о тортури, али и у уставима и законима већине држава. Критикујући администрацију САД у периоду Џорџа Буша-млађег поводом примене недозвољених техника према осумњиченима за тероризам, Алберт Мора пред Сенатом 2008. године наводи следеће: „САД су основане на принципу да свака особа, не само сваки грађанин, има одређена неотуђива права која ни једна влада, укључујући и нашу властиту, не сме да прекрши. Међу овим правима је несумњиво и право да будете слободни од окрутног кажњавања и третмана... Ако можемо да применимо политику окрутности према притвореницима то је онда само зато што су наши оци оснивачи погрешили у опсегу наших неотуђивих права” (Мора, 2008).

Међутим, постоје мишљења да тортура сама по себи није увек неморална јер апсолутно право неподвргавања мучењу значи да ништа што неко може свесно да уради другоме не може да оправда њихово мучење чак и у ситуацијама планирања или реализације масовних злочина. Дакле, упркос томе што је подстакао убиства невиних и/или планирао друга убиства и исказао презир према основним људским правима и добробити других таква особа би имала право да се позове на апсолутно право да не буде мучен, захтевајући да се тако према њему и поступа. Стога заговорници приступа да тортура сама по себи није увек неморална сматрају да морално право да се не буде мучен може понекад бити мање апсолутно, те да би било паметније сматрати га *prima facie* правом, тј. правом које је јасно прецизирано и обично га се треба придржавати али које може бити прекршено под одређеним околностима (Ross, 1930). Према Ербу, апсолутна забрана принуде незамислива је без настојања да се „потпуно (тотално) овлада људима и њиховим понашањем”, због чега и сама таква забрана припада „тоталитаристичкој идеологији” (Roksin, 2008:10). Стефан Керхнер (Stephan Kerhner) сматра да морално право да се не буде мучен у неким околностима мора да буде „изгубљено”, као на пример у случајевима ухваћених вођа терористичке организације Ал Каида (Kerhner, 2005:230-234), или ако је потребно спречити озбиљно повређивање невиних људи где хуманије методе испитивања не дају резултат или већ нису успеле у томе (Slater, 2006:211). Ово подржава и Жоел Феинберг (Joel Feinberg), који сматра да се основно *prima facie* право на неподвргавање мучењу може одузети особама

које чине убиства или га подстичу (Feinberg, 1980:239). Али овакав приступ нас поново враћа на питање: Да ли то значи да злостављање може бити допуштено када се настоје спасити животи недужних?

Концепт који полази од тога да је оправдано дати превагу спасавању невиних живота Клаус Роксин (Roxsin Klaus) назива „концепцијом преваге” (Roxsin, 2008:12). За разлику од ове концепције један број аутора и институција су заузели став да је мучење (злостављање), било да се ради о употреби силе или претње силом, увек забрањено јер је људско достојанство „недодирљиво”. Различити инструменти који у многим државама имају правну снагу искључују сваки изузетак *expressis verbis*. За Хасемера, заменика председника Савезног суда Немачке, допуштање принуде макар и у изузетним случајевима значило би „крај једној узвишеној, божанској идеји и продирање тамо где ниједна друштвена заједница не сме да се нађе таман да и сви грађани тако одлуче” (Ибид, 9-10). Према овој концепцији држава је адресат забране мучења, што није нужно и службено лице које прибегава злостављању. Роксин овај приступ назива „концепција засебног делања” (Ибид, 12). Концепција преваге и концепција засебног делања су две основне концепције којима се настоји утемељити искључење противправности.

Концепција преваге према којој је живот невиних вреднији од телесног и душевног интегритета осумњиченог је веома тешко одржива. Прво, обавеза државе да сама не повређује људско достојанство појединца јача је од обавезе државе да заштити људско достојанство других од напада са стране. У супротном злостављање би могло бити усвојено као општи манир у поступању државних органа. Ово значи да и сумња да је нечији живот угрожен значи да држава може да прибегне мучењима, односно принуди као виду мучења, чиме би забрана злостављања на овај начин од изузетка постала правило. Концепција преваге је неодржива из још једног разлога. Чак и ако би се узело као прихватљиво да треба процењивати околности па у односу на њих једној или другој обавези дати превагу, превага се не може дати нечему што само по себи не постоји. Различити прописи не само да не предвиђају изузетке од забране злостављања, већ изричито искључују могућност да неки изузетак постоји. На пример, из Конвенције УН против мучења се види да „ванредне околности ма које врсте” не могу да оправдају мучење. Очигледно је да су доносиоци Конвенције управо и имали у виду могућност ванредних околности те су одредили да ванредне околности „ма које врсте” не могу оправдати злостављање. Очито је да је њихова жеља била да у сваком случају искључе мучење као опцију, стављајући јасно до знања да су радње злостављања увек противправне.

Ако се употребом и претњом силом повређује људско достојанство, што држава не сме да ради ни онда када настоји да заштити људско достојанство неког другог грађанина, Ерб сматра да је у циљу спасавања туђег живота противправност делања искључена по правилима саме природе (природног права), која су јача од сваке државне забране (Ибид, 15). Према овој теорији држава ни у ком случају не сме за ванредне прилике предвидети изузетке од забране принуде као вида злостављања, али не сме ни спречавати своје службенике казним одредбама да циљно употребе принуду. Због унутрашњих против-

речности Ербова концепција је неодржива. Оно што је држави забрањено не може њеним службеницима, када поступају у том својству, по општем режиму кривичног права бити дозвољено. У ситуацијама у којима се сасвим опипљиво врши (државна) власт, као на пример ислеђивање притворених у затвору у Гвантанаму, није могуће замислити да службено лице преоденуто у цивилну одећу у неком тренутку све обавезе које има као службено лице одбаци јер је као вршилац државне службе решио да дела као обичан човек, чије радње по општем режиму кривичног права нису противправне. Везаност државног деловања међународним правом, међународним конвенцијама и унутрашњим законима била би чиста фарса ако би сваки државни службеник који врши власт могао у неком тренутку да реши да наставак посла обавља као „приватно лице” и тиме призове општи режим кривичног права да искључи противправност његових радњи.

Ерб свој концепт покушава да утемељи на природном праву тако што право на нужну одбрану и помоћ у нужди као њен вид уздиже на ниво природног принципа. Следи да када држава није у могућности да спречи убиство свако ко жели да помогне налази се у царству природе и њених закона, дакле у ситуацији „у којој као да државе и њених прописа нема... Услед тога свака норма која би забрањивала неопходан спасилачки подухват оног ко је спреман да притекне жртви у помоћ нема у самом старту никакав легитимитет” (Ибид, 16). Али ваља приметити да се позивима на природно право не могу изигравати у међународном праву и уставу истински правних држава утемељена правила. Ако се већ и помиње природно право много је вероватније да је у њему утемељенија забрана злостављања него право учиниоца да притекне у помоћ (одбрану) угроженом. Дакле, суштина је да држава може да помогне, али не сме. Ако сама држава, како и Ерб наглашава, не сме да помогне (повређује), онда је јасно да она то не сме дозволити ни својим службеницима да вршећи државну власт учине нешто што она сама не сме. Даље, ако се право не сме чувати кршењем норми међународног права и гажењем уставних гаранција тада ни мучење никада не може да буде оправдано у смислу закона о нужној одбрани.

Још један присутан проблем који отвара низ дилема односи се на моралност употребе и размене обавештајних информација добијених применом тортуре. Иако се према Конвенцији против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака изјаве изнуђене под тортуром не могу користити као доказ у неком поступку (осим против лица оптуженог за тортuru као доказ како је та изјава дата)¹⁸ савремена обавештајна пракса показује да је ова врста података коришћена у размени између обавештајних агенција. То је према Шами Чакрабарту (Shami Chakrabarti) недопустиво, с обзиром да се „правила која забрањују мучење не могу односити само на то шта радите својим рукама јер би то значило да је дозвољено да други обављају ваш прљав

¹⁸ *Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka*, Odobrena i predložena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine 39/46 od 10. decembra 1984, član 14.

<http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BConAgainstTorture.pdf>.

посоа” (Glees, 2011:2-18). Из наведеног следи да се ни под претпоставком да су подаци добијени уз примену насиља поуздани и да могу спасити животе недужних они не могу користити у циљу спасавања нечијих живота.

Закључак

Сумирајући наведено изводи се закључак да је ислеђивање уз примену екстремних техника усмерених на умишљајно наношење бола ислеђиваном неприхватљиво из више разлога: а) апсолутне забране примене тортуре у ислеђивању, б) непоузданости метода, и ц) моралне и психо-физичке штете која се наноси не само жртви, већ и њеном мучитељу, наредбодавцу и репутацији државе која примењује тортуру. Дакле, применом овог метода не разара се и урушава само жртвин свет већ и оних који га практикују и одобравају, а тврђња да кршење темељне моралне норме о апсолутној забрани мучења може бити прихватљива када се врши према лошим људима је погрешна.

Замишљени екстремни случајеви који служе као аргументација у напорима да се тортура институционализује, као што је случај са „бомбом која откуцава”, су нереалистични (једино стварно обележје у примерима с темпираним бомбама је велики улог и могућност догађања, док су кључна обележја – прави човек који поседује информације, искусан ислеђивач и брз исход – у домену ирационалног) и усмеравају на погрешан пут на два начина: својом идеализацијом (додавањем позитивних обележја примеру како би се он учинио бољим од стварности) и апстракцијом (изостављање из примера негативних обележја стварности како би се пример учинио бољим од ње). Стога су вештачки случајеви „екстремних ситуација” најчешће супериорни у односу на стварност, кријући у себи опасност од стандардизације погрешних закључака, стварања лошег права, погрешних институционалних припрема и лоше етике.

Литература:

1. Amstutz, Mark R. *Међународна етика*, Београд: Службени гласник, 2008.
2. Arrigo Jean Maria, „A Utilitarian Argument Against Torture Interrogation of Terrorists”, *Science & Engineering Ethics* 10, 2004.
3. Bowden Mark, „The Dark Art of Interrogation”, *The Atlantic Monthly*, October 2003;
4. Born, Hans Li, Jan. (2005). *Postizanje odgovornosti u obaveštajnoj delatnosti: Pravni standardi i najbolji način nadzora obaveštajnih službi*. Oslo: Ženevski centar za demokratski nadzor nad oružanim snagama.
5. *Borba protiv mučenja: Iskustva OSCE-a*. Varšava: OSCE/ODIHR, 2009, str. 9. www.osce.org/odihr. “Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE” (Dokument o sastanku Konferencije OSCE-a o ljudskoj dimenziji u Kopenhagenu), internet stranica OSCE-a, <http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf>.
6. Blumenfeld, Laura, „The Tortured Lives of Interrogators”, *Washington Post*, 4 June 2007.

7. Brinkley Joel, „Rice Is Challenged in Europe over Secret Prisons”, *New York Times*, 7 December 2005;
8. Buš, Džorž V. (2011). *Trenuci odluke*. (Memoari). Beograd: Komerc knjiga.
9. „White House Pushes Waterboarding Rationale”, *Washington Post*, 13 February 2008, A3;
10. Wolfendale Jessica, „Training Torturers: A Critique of the ‘Ticking Bomb’ Argument”, *Social Theory and Practice* 32.
11. White Josh. „Soldiers’ ‘Wish Lists’ of Detainee Tactics Cited”, *Washington Post*, 19 April 2005;
12. Goldman, Jan. (ed.). (2010). *Ethics of Spying, A Reader for the Intelligence Professional*, Vol 2, Plymouth, the UK: The Scarecrow Press, Inc.
13. Glees Anthony, „Redefining the Limits of Secret Activity in the United Kingdom”, *International Journal of Intelligence Ethics*, 2(2), 2011, Washington.
14. Grey Stephen, „America's gulag”, *New Statesman*, May 17, 2004.
15. Dershowitz, Alan. (2002). *Why Terrorism Works: Understanding the Threat, Responding to the Challenge*. New Haven, Conn.: Yale University Press;
16. Dixon Roy, „Rejecting the Torturer”, u: *Joint Services Conference on Professional Ethics, Moral Obligation and the Military*, Washington, D.C., National Defense University Press, 1988.
17. Don Van Natta, “Questioning Terror Suspects in a Dark and Surreal World,” *New York Times*, 9 March 2003;
18. Eggen Dan, „The White House Defends the CIA's Use of Waterboarding in Interrogations”, *Washington Post*, 7 februar 2008, A3, i „White House Pushes Waterboarding Rationale”, *Washington Post*, 13 februar 2008;
19. Ignatieff, Michael. (2004). *The Lesser Evil*. Edinburgh: Edinburgh University Press;
20. „Istanbul Document 1999”, internet stranica OSCE-a, www.osce.org/documents/mcs/1999/11/4050_en.pdf).
21. James Risen, David Johnston, Neil A. Lewis, “Harsh CIA Methods Cited in Top Al Qaeda Interrogations,” *New York Times*, 13 May 2004;
22. Johnson, William, „Tricks of the Trade: Counterintelligence Interrogation”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 1(2), 1986.
23. Johnston David, Scott Shane, „Memo Sheds New Light on Torture Issue”, *New York Times*, 3 April 2008.
24. John Barry, Michael Hirsh, Michael Isikoff, “The Roots of Torture,” *Newsweek*, 24 May 2004.
25. Kathleen Clark, Julie Mertus, „Torturing the Law”, *Washington Post*, 20 June 2004, B3;
26. Kerhmar Stephen, „For Interrogational Torture”, *International Journal of Applied Philosophy* 19(2), 2005.
27. *Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka*, Odobrena i iredložena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine 39/46 od 10. decembra 1984, član 14.
28. *Kubark CounterIntelligence Interrogation*, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB27/docs/doc01.pdf>.
29. Lagouranis, Tony, Mikaelian Allen. (2007). *Fear Up Harsh: An Army Interrogator's Dark Journey through Iraq*. New York: New American Library;
30. Luban David, „Torture, American-Style”, *Washington Post*, 29 November 2005.
31. Mazzetti Mark “Letters Give CIA Tactics a Legal Rationale,” *New York Times*, 27 April 2008.
32. Mark Bowden, “The Dark Art of Interrogation,” *Atlantic Monthly*, October 2003

33. Merrill Jamie, Hanning James, Leftly Mark, Clark Nick, „Revealed: How torture was used to foil al-Qaeda 2010 plot to bomb two airlines 17 minutes before explosion”, *The Independent*, Sunday, 01 March 2015. <http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/revealed-how-torture-was-used-to-foil-algaeda-plot-to-bomb-two-airlines-17minutes-before-explosion-10077722.html>.
34. McCarthy Andrew, „Torture: Thinking about the Unthinkable”, *Commentary*, July–August 2004.
35. Mora Alberto, statement before the U.S. Senate Armed Services Committee, 17 June 2008.
36. Moore Michael, *Placing Blame*, New York Oxford University Press; Mora Alberto, statement before the U.S. Senate Armed Services Committee, 17 June 2008.
37. Neil Lewis, Eric Schmitt, „Lawyers Decided Bans on Torture Didn’t Bind Bush”, *New York Times*, 8 June 2004;
38. Onuf Nicholas, „Rules for torture?”, u: *War, torture, and terrorism: rethinking the rules of international security*, Anthony F. Lang, Jr., Amanda Russell Beattie (ed.). London/New York: Routledge, 2009.
39. Poro, Antoan. (1990). *Enciklopedija psihijatrije*. Beograd: Nolit.
40. Roksini Klaus, „Zlostavljanje u pravnoj državi – slučaj Dašner u Nemačkoj”, *Strani pravni život*, Vol. 3, Ćirić, Jovan (ur.), Beograd, 2008.
41. Ross, David W. (1930). *The Right and the Good*. New York: Oxford University Press.
42. Ronin, Roman. (2009). *Obaveštajni rad*. Službeni glasnik & Fakultet bezbednosti.
43. Svensen Fr., Laš H. (2006). *Filozofija zla*. (Prevela s norveškog Nataša Ristivojević-Rajković). Beograd: Geopoetika.
44. Slater Jerome, „Tragic Choices in the War on Terrorism: Should We Try to Regulate and Control Torture?”, *Political Science Quarterly*, 121(2), 2006.
45. Shane Scott, „Terror and Presidential Power: Bush Takes a Step Back”, *New York Times*, 12 July 2006.
46. Smith Jeffrey, Dan Eggen, „Gonzalez Helped Set the Course for Detainees”, *Washington Post*, 5 January 2005;
47. Sofaer Abraham, „No Exceptions”, *Wall Street Journal*, 26 November 2005.
48. Sherman, Nancy. (2005). *Stoic Warriors: The Ancient Philosophy behind the Military Mind*. New York: Oxford University Press.
49. Sussman David, „What’s Wrong with Torture?”, *Philosophy and Public Affairs* 33(1), 2005
50. U.S. Army. (2006). *Field Manual (FM) 34-52: Intelligence Interrogation* (1992), rr. 1-8, i *FM 2-22.3: Human Intelligence Collector Operations*.
51. „Total Isolation”, www.bbc.co.uk/sn/tvradio/programmes/horizon/broadband/tx/isolation/
52. „Alone in the Dark”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/7199769.stm?source=rss.
53. U.S. Office of Legal Counsel, “Re: Military Interrogation of Alien Unlawful Combatants Held Outside the United States,” 14 March 2003;
54. U.S. report to the UN Committee on Torture, quoted in Association of the Bar of the City of New York, „Human Rights Standards Applicable to the United States’ Interrogation of Detainees”, 2003.
55. Feinberg, Joel. (1980). *Rights, Justice, and the Bounds of Liberty*. Princeton: Princeton University Press.
56. Foot Rosemary, „Torture: The Struggle over a Peremptory Norm in a Counterterrorist Era”, *International Relations* 20(2), June 2006.

57. Friedrich, Carl. (1957). *Constitutional Reason of State: The Survival of the Constitutional Order*. Providence, R.I.: Brown University Press; *FM 2-22.3: Human Intelligence Collector Operations*, 2006.
58. Hinkle Paul, „The Physiological State of the Interrogation Suspect as It Affects Brain Function”, u: *The Manipulation of Human Behavior*. Biderman Albert i Zimmer Herbert (eds.), New York, Wiley, 1961.
59. Human Rights Watch, *Getting Away with Torture? Command Responsibility for the U.S. Abuse of Detainees*, April 2005;
60. “Human Rights Standards Applicable to the United States’ Interrogation of Detainees,,”
61. Shue Henry, „Torture”, *Philosophy and Public Affairs* 7(2), 1978;
62. Šu Henri, „Tortura u zemlji snova: uklanjanje tempirane bombe”, *Ljudska bezbednost* (tematski broj) VI/1-2, 2008.

INTERROGATION WITH THE APPLICATION OF TORTURE AS A METHOD OF COLLECTING INTELLIGENCE DATA

Summary: Collecting intelligence data from and via human sources (Human Intelligence Collection - HUMINT), despite wide and legal options that enable OSINT (Open Source Intelligence – collection of intelligence data from open sources) and TECHINT (Technical Intelligence – collection of intelligence data via technical means), remains one of the most important methods of intelligence services’ work considering the fact it represents the most reliable way of collecting information about motives, intentions, secret plans, options and decisions that are wanted to be kept in secrecy.

A part of the HUMINT’s activities represents also violent interrogation, a technique which in the era of metastatic terrorism is experiencing a new renaissance despite huge ethical dilemmas, suspicious efficiency and damage it causes not only to the interrogated subject (agent, prisoner, deserter, refugee, terrorist, etc.), but to those who practice it and approve it.

Starting from the nature of contemporary safety challenges, risks and threats, along with the efforts that are being made in order to institutionalize violent techniques in collection of data from human sources, this paper will deal with analysis of reasons for which this method of intelligence information collection is unacceptable regardless of the amount of stake and the value that can be protected.

Key words: HUMINT, intelligence services, interrogation, violence, torture.